

Povijest i poruka Božićnog otajstva

Marko Matić*

Sažetak

Autor polazi od činjenice da crkvena liturgijska godina kruži u biti oko dva stožerna blagdana naše vjere, oko Uskrsa i Božića, i pokazuje da je Uskrs u prvom tisućljeću kršćanstva sačuvao svoje prvenstvo kako u liturgiji tako i u svijesti vjernika, u drugom pak samo u liturgiji, a u svijesti vjernika prevladao je Božić. U daljnjem izlaganju govori o povijesti nastanka Božićnog blagdana i razlozima zbog kojih se Crkva odlučila da se uz tri mise slavi 25. prosinca.

Nakon povijesnog pregleda autor se pozabavio porukom Božićnog otajstva. Pri tome se oslanja na Božićna evanđelja osvjetljujući tajnu novorođenčeta u jaslama i njegovo univerzalno značenje za nebo i zemlju, Boga i ljude. Kako u Božićno otajstvo spada i svetkovina Bogojavljenja, autor se osvrnuo na povijest i poruku i tog blagdana, zaustavivši se napose na trovrсноj reakciji ljudi na njegovu poruku.

1. Uvod

Crkvena liturgijska godina kruži u biti oko dva stožerna blagdana naše vjere, oko Uskrsa i Božića. Uskrs je najstariji i najznačajniji blagdan u Crkvi, blagdan na koji se Crkva kroz stoljeća pripremljala i pripremlja punih četrdeset, a slavila ga je i slavi pedeset dana. Sve to vrijeme od korizme do svetkovine Duhova zove se vazmeno vrijeme — kada raspjevana Crkva slavi spomendan Kristova uskrsnuća. Uskrs je bio i jest ne samo najveći nego i jedini blagdan koji su od početka slavili svi kršćani i doživljavali ga kao blagdan na kojemu se zasniva sveukupno kršćanstvo. Slaveći Uskrs, Crkva se nije zaustavljala samo kod osobe uskrsnulog Krista, njegove osobne pobjede i proslave nego je u to slavlje uključivala odmah i njegovo značenje za nas. Stoga je Uskrs već od drugog stoljeća bio i prvi blagdan krštenja. I danas Crkva u uskrsnom bdijenju posvećuje vodu i slavi obred krštenja. Krštenjem uranjamo u Kristovu smrt i Kristovo uskrsnuće. »Ili zar ne znate« — piše Pavao Rimljanima: — »koji smo god kršteni u Krista Isusa, u smrt smo njegovu kršteni. Krštenjem smo zajedno s njime ukopani u smrt da kao što Krist slavom Očevom bi uskrišen od mrtvih i mi tako hodimo u novosti života. Ako smo doista

* Prof. dr. sc. Marko Matić, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Teološki studij afiliran Teološkom fakultetu Papinskog sveučilišta Gregoriana u Rimu, Zagreb.

s njime srasli po sličnosti smrti njegovoj, očito ćemo srasti i po sličnosti njegovu uskrsnuću« (Rim 6, 4). Uskrs je neprolazni blagdan. On se slavi zapravo svakog tjedna, jer nedjelja je dan Gospodnji, uskrsni dan »ἀναστάσιμος ἡμέρα«; tako su u Istočnoj crkvi zvali nedjelju kroz stoljeća i tako se nedjelja zove na ruskom jeziku i danas — »vaskresenje«. Svako liturgijsko slavlje i danas, štoviše svaka molitva upućena Bogu Ocu odiše uskrsnom mišlju, podsjeća na onoga koji, uskrsnuvši, živi i kraljuje s Ocem u jedinstvu Duha Svetoga u sve vijeke vjekova.

2. *Povijest božićnog otajstva*

Dok je Uskrs u prvom tisućljeću kršćanstva sačuvao svoje prvenstvo kako u liturgiji tako i u svijesti vjernika, u drugom tisućljeću sačuvat će ga doduše u liturgiji, ali u svijesti vjernika prevladat će postupno drugi veliki blagdan kršćanstva, Božić. Božić se počinje slaviti puno kasnije; tek u četvrtom stoljeću i to najprije u Rimu. Povod je bila reakcija na glavnu zabludu četvrtog stoljeća, na arijanizam koji je nijekao pravo Isusovo božanstvo. Crkva ne samo da je na Prvom općem saboru u Niceji 325. godine osudila tu zabludu i proglasila da je Isus Krist pravi Bog, istobitan s Ocem i da se utjelovio po Duhu Svetom od Marije Djevice i postao čovjekom, nego je to svoje vjerovanje potvrdila uvodeći blagdan Kristova rođenja. Božićni liturgijski tekstovi, kao i naše božićne pjesme, odišu duhom nicejskog vjerovanja. Božić je, kratko rečeno, odraz vremena u kojemu se Crkva počela više nego prije zanimati najprije za Isusovu osobu, a tek onda za njegovo djelo spase-nja.

Zašto je Crkva odredila da se taj blagdan slavi 25. prosinca? Sigurno ne zato što je znala da se Isus rodio upravo toga dana. Ne znamo točno ni dan ni godinu Isusova rođenja. Ali znamo zasigurno da se je rodio u vrijeme cara Augusta (27. pr. Kr.–14. p. Kr.), potkraj života Heroda Velikog (37.–4. pr. Kr.), a to znači u proljeće 7. ili 6. god. pr. Kr. Crkva se odlučila za 25. prosinca iz više razloga:

1. Židovi su od makabejskih vremena slavili 25. prosinca (Kislev) blagdan Posvećenja Hrama (Hanuka). Toga je dana 168. god. pr. Kr. sirijski kralj Antioh IV. oskrvnuo Hram žrtvujući nečiste životinje bogu Zeusu, što je, među ostalim, bio povod makabejskom ustanku. Tri godine kasnije Juda Makabejac dao je očistiti i ponovno posvetiti Hram. »Čišćenje Hrama palo je upravo na isti dan i mjesec u koji su ga pogani oskrvnuli na dvadeset i peti dan Kisleva. Svetkovali su to razdragano osam dana... Ujedno su javno zaključili i izglasali da sav židovski narod treba da te dane svake godine slavi« (2 Mak 10, 5–8, usp. 1 Mak 4, 52–59). To su dani radosti, izbrisana je »sramota koju su nanijeli pogani« (1 Mak 4, 58), vraćena je Bogu čast, a Izraelu sloboda. Židovski povjesničar Josip Flavije (oko 37.–100. p. Kr.) u svojim »Židovskim starinama« naziva te dane Blagdanom svjetla (φωτα) jer se običavalo po zalasku sunca na osmerokrakom svijećnjaku »hanukiji« ispred kuća i u Hramu paliti svijeće, prema Šamaju svih osam odjedanput, gaseći svakog dana po jednu po uzoru na smanjivanje žrtvovanja junaca na blagdan Sjenica (Br 29, 12–32), a prema Hilelu paleći svaki dan jednu po jednu s obrazloženjem da se

u svetim stvarima ide na više, a ne na niže¹. Jakob Petuchovski, jedan od velikih židovskih učenjaka današnjice, vidi u paljenju svijeća, darivanju djece, pjevanju radosnih pjesama, »hallel–psalama« neku podudarnost s kršćanskim Božićem i naziva blagdan Hanuke »židovskim Božićem«.² Budući da je tjedan od 25. do 31. prosinca bio ujedno i tjedan prije Nove godine, proslava je, prema Ratzingeru, poprimala još dublje značenje, upućivala je na novi početak stvaranja i novo vrijeme slobode koje će se ostvariti dolaskom Mesije, a oko 100. god. pr. Kr. vladalo je mišljenje da će se dogoditi na taj dan. Ratzinger misli da se iz Lukina izvještaja o Isusovu rođenju može iščitati veza sa židovskim blagdanom Hanuka i da se je u anđeoskom hvalospjevu »Slava na visinama Bogu, a na zemlji mir ljudima, miljenicima njegovim« (Lk 2, 14) u punini ostvarilo ono što je Juda Makabejac htio.³

2. Na odluku Crkve da se Božić slavi 25. prosinca najviše je utjecala židovsko–kršćanska predaja o Isusovu utjelovljenju i smrti na isti dan kada je Bog dovršio stvaranje svijeta, a to je 25. ožujka. Devet mjeseci nakon toga je 25. prosinca, dan Isusova rođenja. Između 25. ožujka i 25. prosinca Crkva je umetnula blagdan rođenja Ivana Krstitelja — 24. lipnja kada dan postaje kraći, a noć raste, da bi liturgijsko–kozmičkom simbolikom potvrdila Ivanove riječi: »On (Krist) treba da raste, a ja da se umanjujem« (Iv 3, 30).⁴

3. Rimljani su po odredbi cara Aurelija iz 275. godine slavili 25. prosinca »Natale Solis invicti«, rođendan nepobjedivog (boga) sunca. Crkva je smatrala da je taj dan prikladan za slavljenje rođendana Isusa Krista jer se od tog dana skraćuje noć, a produžuje dan, i jer su kršćani prvih stoljeća običavali Krista nazivati svojim Suncem koje je smrću zašlo u carstvo mrtvih i koje je na uskršno jutro izišlo kao Sunce spasa i Sunce pravde. Kršćani su se u svojim molitvama okretali prema istoku, mrtve pokopali s licem prema istoku i crkve gradili okrenute prema istoku. »Ex Oriente salus — s Istoka dolazi spasenje!« Sveti Augustin opravdava 25. prosinca kao dan Isusova rođenja kad veli: »Slavimo 25. prosinca ne zbog rođenja sunca, kao nevjernici, nego rođenja onoga koji je stvorio sunce.« Slavljenje Isusova rođenja 25. prosinca širi se tijekom četvrtog stoljeća iz Rima najprije po Africi, zatim po sjevernoj Italiji i Španjolskoj. U Galiji se uvodi tek potkraj 5., a na Istoku sredinom 6. stoljeća.

1 Vidi Josip Flavije, *Antiquitates iudaicae*, 12, 325; J. J. PETUCHOWSKI, *Feiertage des Herrn. Die Welt der jüdischen Feste und Bräuche*, Freiburg 1984, 107–121, ovdje 115. 111 sl.; O. BETZ, *Tempelweihe, Tempelweihfest*, u: *Das grosse Bibellexikon*, Bd. 6, Brockhaus, Brunnen, 2389 sl.; A. REBIC, *Biblijske starine*, KS, Zagreb ²1992, 209; J. Kard. RATZINGER, »Das Licht leuchtet in der Finsternis«, u: J. Kard. RATZINGER/H. SCHLIER, *Lob der Weihnacht*, Freiburg 1982, 35–46, ovdje 37–42.

2 J. J. PETUCHOWSKI, *Feiertage des Herrn*, 109.

3 Vidi J. Kard. RATZINGER/H. SCHLIER, *Lob der Weihnacht*, 38–41.

4 Vidi TH. SCHNITZLER, *Die Heiligen im Jahr des Herrn*, Freiburg 1979, 36; J. Kard. RATZINGER, *Der Geist der Liturgie. Eine Einführung*, Freiburg 2000, 92–95; usp. M. KUNZLER, *Die Liturgie der Kirche*, Paderborn 1995, 603 sl.; J. A. JUNGSMANN, *Liturgisches Erbe und Pastorale Gegenwart*, Innsbruck 1960, 472 sl.

Širenju slavlja Božićnog otajstva tijekom srednjeg vijeka doprinio je možda najviše sv. Franjo uvodeći običaj božićnih jaslca. Božić je dar neba i stoga je Martin Luther u 16. stoljeću običaj darivanja o blagdanu sv. Nikole prebacio za Božić. To je s vremenom, nažalost, dovelo Božić do komercijalizacije od čega i danas patimo. Diljem kršćanskog svijeta kiti se za Božić i božićno drvece. Možda mnogi i ne znaju zašto. Božićno drvece simbolizira stablo života. Nakon grijeha Bog je istjerao čovjeka iz raja zemaljskog i nastanio ga istočno od vrata edenskog vrta, postavio kerubine i plameni mač da straže nad stazom koja vodi k stablu života (Post 3, 24). Isusovim rođenjem i smrću na drvu križa otvorila su se vrata edenskog vrta i imamo pristup k stablu života.

Običaj da se na Božić slave tri mise — ponoćka (*in nocte*), zornica (*in aurora*) i dnevna (*in die*) — potječe iz Rima. Na početku se slavila samo dnevna papina misa u crkvi sv. Petra. Nakon proglašenja Blažene Djevice Marije Bogorodicom na Efeškom saboru 431. godine uvodi se noćna misa, po svoj prilici po uzoru na jeruzalemsku Crkvu koja je u 4./5. stoljeću slavila ponoćku (tada još uvijek uoči 6. siječnja!) u Betlehemu. Budući da se u crkvi sv. Marije Velike čuva kopija betlehemske štalice, papa je u njoj slavio noćnu misu. Vraćajući se u zoru od crkve sv. Marije prema Sv. Petru, papa bi se zaustavio na Palatinu u crkvi sv. Anastazije te iz poštovanja prema bizantinskom Istoku koji je uvelike štovao tu sveticu, slavio s bizantinskim službenicima misu zornicu. Običaj slavljenja triju misa proširit će se u srednjem vijeku iz Rima po cijelom Zapadu. U tom trostrukom slavlju mistici 12. stoljeća vidjeli su trostruko Isusovo rođenje: u ponoćki se slavi vječno rođenje Logosa od Oca, u zornici — rođenje Sina od djevice Marije, u dnevnoj misi — rođenje Boga u dušama vjernika. Crkva Drugog vatikanskog sabora sačuvala je taj običaj i dala mogućnost da svaki svećenik na Božić može, ali ne mora, reći tri mise. S vremenom se ustalilo da se Crkva kroz četiri tjedna pripravlja na Božić i slavi ga osam dana. Vrijeme od prve nedjelje Došašća pa do svetkovine Bogojavljenja božićno je vrijeme.

3. Poruka božićnog otajstva

Nakon tog povijesnog pregleda osvrnut ćemo se na poruku Božićnog otajstva pod nekoliko vidika oslanjajući se na tekstove evanđelja koje slušamo na Božić i Bogojavljenje:

1. »I porodi sina svoga, prvorođenca« (Lk 2, 1–7).
2. »Danas vam se u gradu Davidovu rodio Spasitelj« (Lk 2, 8–14).
3. »Pronadoše Mariju, Josipa i novorođenče« (Lk 2, 15–20).
4. »I Riječ tijelom postade i nastani se među nama« (Iv 1, 1–18).
5. »Gdje je taj novorođeni kralj židovski?« (Mt 2, 1–12).

3.1. I porodi sina svoga, prvorođenca

Na ponoćki slušamo Lukin izvještaj o vremenu i mjestu Isusova rođenja. Luka, evanđelist povijesti, prikazuje Isusovo rođenje u okvirima svjetske povijesti, želeći time istaknuti njegovo univerzalno značenje. Spominje da se dogodilo u vrijeme ondašnjeg vladara svijeta, cara Augusta (27. pr. Kr. — 14. p. Kr.). August je počasni, religiozni naslov koji je rimski senat 27. god. pr. Kr. dodijelio prvom rimskom caru Gaju Juliju Oktavijanu. Tim naslovom htjelo se počastiti cara kao utemeljitelja Rimskog Carstva koji je okončao građanske ratove i svijet obdario mirom (*pacator orbis*). Kao takvom senat je dao podići na Marsovu polju »*Ara pacis* — oltar mira« koji je 9. god. pr. Kr. bio posvećen i na kojem su se svake godine prinisile žrtve. To je caru godilo i dopustio je da se u istočnim pokrajinama podižu hramovi njemu i rimskoj božici u čast i da ga se štuje kao spasitelja svijeta.⁵ O tome svjedoči oltarski natpis iz grada Priene u Maloj Aziji koji veliča cara Augusta kao spasitelja svijeta, a njegov rođendan kao početka novog doba: »Taj dan dao je svijetu drugi izgled, propao bi da se sada u rođenome nije pokazala zajednička sreća za sve ljude. Ispravno sudi tko u tom blagdanu rođenja prepoznaje za sebe početak života i svih životnih snaga; napokon je prošlo vrijeme u kojem je čovjek morao žaliti što se je rodio. Providnost je ispunila toga čovjeka takvim darovima da ga je nama i budućim naraštajima poslala kao spasitelja; neprijateljstva će okončati, sve će divno urediti. Rođendan boga donio je svijetu koji je s njim povezan radosne vijesti (evangelia), njegovim rođenjem započinje novo računanje vremena.«⁶ Na toj pozadini treba promatrati Lukin izvještaj o Isusovu rođenju. Luka spominje cara namjerno po tom božanskom naslovu, a ne po njegovome vlastitome obiteljskom imenu, želeći time reći da je rođenjem djeteta u Betlehemu došao kraj štovanja cara kao boga i spasitelja svijeta. Dijete u jaslama je Spasitelj svijeta.

Car August, svjestan svoje moći, izdaje naredbu da se »provede popis svega svijeta« (2, 1). Želi valjda znati koliko ima vrsnih ratnika i poreznih obveznika. Luka veli da je to bio »prvi popis izvršen za Kvirinijeva upravljanja Sirijom« (2, 2)⁷. Tim popisom car je ozlovoljio židovski narod. Riječ »popis«, koju Luka spomi-

5 Vidi o tome opširnije u A. VÖGTLE, *Was Weihnachten bedeutet*, Freiburg 1977, 100 sl.

6 E. BLOCH, *Das Prinzip Hoffnung*, Frankfurt 1959, 1483 sl.

7 Taj »prvi« Kvirinijev popis zadavao je i zadaje još uvijek brojne poteškoce tumačima Svetoga pisma. 1. Nigdje se u profanim izvorima ne spominje da je car August dao provesti popis svega svijeta. 2. Kvirinije nije bio sirijski upravitelj prije Herodove smrti, već samo carev opunomoćenik za Istok od 12. god. pr. Kr. do 16. p. Kr. Prema Josipu Flaviju sirijski su upravitelji od 9. do 4. godine pr. Kr. Sencije Saturnin i Kvintilije Varo, a Kvirinije je postao upraviteljem tek 6. god. p. Kr. nakon što je Herodov sin Arhelaj zbog okrutnosti bio svrgnut i prognan u Galiju, a Judeja i Samarija potpale pod direktnu rimsku upravu. Te je godine Kvirinije proveo popis u Judeji, koji je izazvao pobunu Jude Galilejca o čemu govore i Djela apostolska (Dj 5, 37). Isusu je tada bilo otprilike deset godina. 3. Do dana današnjega nije se uspjelo uskladiti Lukin podatak s podacima Josipa Flavija. Prema tome, ili se ne radi o Kviriniju, već o nekom drugom upravitelju, ili je Luka Kvirinijev popis od 6. god. p. Kr. zabunom prebacio na godinu Isusova rođenja. Tertulijan spominje da je popis proveden u vrijeme upravitelja Sencija Saturnina 9/8.–4. pr. Kr. Prema nekima taj isti popis Luka pripisuje Kviriniju koji je u to vrijeme bio glavni carev opunomoćenik za Istok, a Tertulijan Senciju

nje četiri puta (2, 1. 2. 3. 5), u memoriji židovskog naroda ima negativno značenje. Tako je nekoć i David htio izbrojiti Izraelce, a sv. pisac kaže da je to bilo na poticaj Satana i mrsko u Božjim očima, zbog čega ga je Bog oštro kaznio (2 Sam 24; 1 Kr 21). Juda Galilejac pozvao je stoga narod na ustanak i poveo partizanski rat protiv rimskog okupatora i njegovih suradnika (Dj 5, 37). Pokušao je uvjeriti izraelski narod da je careva naredba zločin i da se plaćanje poreza caru protivi Bogu. Uvođenje rimskog poreza dovelo je do oslobodilačkog pokreta u Palestini i do oblikovanja nacionalne političko–religiozne skupine zelota, Oni će godinama iz zasjeda napadati Rimljane te 66. god. p. Kr. podići ustanak koji će 70. godine završiti razorenjem Jeruzalema i rastjerivanjem Židova po svem svijetu.⁸

Izdajući naredbu za cijeli svijet, car August i ne sluti da se time i sam pokorava Gospodaru povijesti i da stoji u službi ostvarenja proročanstva proroka Miheja od prije 750 godina, koji je prorekao da će se Mesija roditi u Betlehemu: »A ti, Betleheme Efrato, najmanji među kneževstvima Judinim, iz tebe će mi izaći onaj koji će vladati Izraelom; njegov je iskon od davnina, od vječnih vremena... On će rasprostrijeti svoju vlast sve do krajeva zemaljskih. On — on je mir!« (Mih 5, 1–4). Betlehem se spominje po prvi put u Bibliji u svezi s Rahelom koja, rađajući Benjamina, »sina svoje boli« (Ben Oni), umire i koju Jakov sahranjuje u »Efratu, to jest Betlehemu« (Post 35, 18 sl.). Za razliku od Nazareta koji se u Starom zavjetu nigdje ne spominje, Betlehem je slavno mjesto u Izraelovoj povijesti. Osim Rahele njega je posvetila i Ruta Moapka svojom vjernošću svėkrvi udovici Noemi i njezini Bogu Izraela (Rut 1, 16 sl.). Ruta je s Boazom rodila Obeda, Obed Jišaja, a Jišaj Davida kojega je Samuel po Božjem nalogu pomazao za kralja. Tako je Betlehem postao »Davidov grad«, o kojem se u Bibliji gotovo ništa više nije govorilo sve dok se nije ispunilo vrijeme da rodi ona koja ima roditi »Isusa Krista, sina Davidova, sina Abrahamova« (Mt 1, 1).

Josip se pokorava carevoj naredbi i kao Davidov potomak odlazi sa svojom zaručnicom Marijom koja je bila trudna, primjećuje Luka, u Davidov grad Betlehem. I tu se u noćnoj tišini rađa onaj kojeg su stoljeća iščekivala i proroci najvešćivali. Veliki događaji povijesti spasenja događaju se noću. Možda je na tu noć i na taj događaj mislio i pisac knjige Mudrosti kad je rekao: »Dok je mirna tišina

Saturninu. Vidi o svemu opširnije: H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium I*, Freiburg 1969, 99–102; J. ERNST, *Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg 1977, 100–104; G. SCHNEIDER, *Das Evangelium nach Lukas*, ÖTK 3/1, Würzburg 1977, 68 sl.; F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, EKK III/1, Benziger/Neukirchener 1989, 115–119; G. KROLL, *Auf den Spuren Jesu*, Innsbruck/Wien 1988, 10–22; W. TRILLING, *Fragen zur Geschichtlichkeit Jesu*, Düsseldorf 1969, 72 sl.; K. GUTBROD, *Die »Weihnachtsgeschichten« des Neuen Testaments*, Stuttgart 1971, 63–67; A. VÖGTLE, *Was Weihnachten bedeutet*, 41–61; G. THEISSEN/A. MERZ, *Der historische Jesus*, Göttingen ²1997, 149 sl.; J. D. CROSSAN, *Der historische Jesus*, München ²1995, 490 sl.; W. BÜHLMANN, *Jesus, der Mann aus Nazaret*, Luzern/Stuttgart 2003, 16 sl.; C. GHIDELLI, *Luca*, ed. Paoline, Roma 1986, 86 sl.

8 Vidi R. PESCH, *Das Weihnachtsevangelium (Lk 2, 1–21)*. *Literarische Kunst. Politische Implikationen*, u: ISTI (izd.), *Zur Theologie der Kindheitsgeschichten. Der heutige Stand der Exegese*, München/Zürich 1981, 97–118, ovdje 109 sl.; F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, 118.

svime vladala, i noć brzim tijekom stigla do sredine puta svog, jurnula je tvoja sve-moguća riječ s nebesa, s kraljevskih prijestolja, kao žestok ratnik u sredinu zemlje, propasti predane« (Mudr 18, 14–15). Samo Isusovo rođenje Luka prikazuje s velikom suzdržljivošću, kao da se boji da ne bi suvišnim riječima odvuкао pozornost čitatelja od samog događaja i stoga jednostavno tvrdi: »I dok su bili ondje, navršilo joj se vrijeme da rodi. I porodi sina svoga prvorodenca, povi ga i položi u jaslje jer za njih nije bilo mjesta u svratištu« (2, 6–7)⁹. Svaka je riječ važna. Nijedna nije suvišna. »Dok su bili ondje, navršilo joj se vrijeme da rodi.« Ispunilo se je dvostruko proročanstvo proroka Miheja: mjesto i vrijeme Mesijina rođenja, mjesto — Betlehem, a vrijeme porođaja onoj koja ima roditi — Marija (Mih 5, 1–2). Ispunilo se i anđelovo navještenje Isusova rođenja od prije devet mjeseci: »Evo začet ćeš i roditi sina... Njemu će Gospodin Bog dati prijestolje Davida oca njegov« (Lk 1, 31 sl.). »I porodi sina svoga prvorodenca.« Tim riječima Luka ističe dvije stvari: Isus je pravi sin Marijin i kao »prvorodenac« pripada, po Mojsijevu zakonu (Izl 13, 12), potpuno Bogu. Prvorodenac je obećani Davidov potomak za kojeg je Bog

9 Ima nekih autora koji smatraju da se Isus nije rodio u Betlehemu nego u Nazaretu. Pozivaju se na činjenicu da je po Nazaretu prozvan »Nazarećaninom«, o čemu govore sva četiri evanđelja (Mk 1, 24; 10, 47; 14, 67; 16, 6; Mt 2, 23; 21, 11; 26, 71; Lk 18, 37; Iv 18, 5. 7; 19, 19. Nazaret je, prema Marku, njegov zavičaj »πατρις αυτου« (6, 1). Luka je taj izraz izbjegao jer bi se moglo pomisliti da je tamo i rođen i stoga spominje Nazaret kao grad u kojem je othranjen (Lk 4, 16). Iz Ivanova evanđelja dobiva se dojam da je među Židovima vladalo opće mišljenje da Isus potječe iz Nazareta (Iv 1, 45sl), iz Galileje, i da zbog toga nije Mesija jer Mesija ne dolazi iz Galileje, nego iz Betlehema (Iv 7, 52; Mt 2, 3–6). Želeći dokazati da je Isus Mesija i da se je na njemu ispunilo proročanstvo proroka Miheje (Mih 5, 1), judeokršćani su tvrdili da se je Isus rodio u Betlehemu. Prema tome Isusovo rođenje u Betlehemu nije »povijesna činjenica, nego postulat posebno onih krugova unutar ranih palestinskih judeokršćana koji su tumačili Isusa u svjetlu davidovske mesijanologije«: J. ROLOFF, *Jesus*, München ²2000, 57. Slično mišljenje zastupaju: G. THEISSEN/A. MERZ, *Der historische Jesus*, 158; A. WIESER, *Središnje teme Novoga zavjeta*, KS, Zagreb 1981, 82 sl.; H. LEROY, *Jesus. Überlieferung und Deutung*, Darmstadt ³1999, 52 sl.; M. BOCKMUEHL, *Jesus von Nazareth — Messias und Herr*, Wuppertal 1999, 49 bilj. 6.; D. SÖLLE/L. SCHOTTROFF, *Jesus von Nazaret*, München ⁴2002, 14 sl.; G. SCHNEIDER u svom već spomenutom komentaru Lukina evanđelja (str. 78) smatra da se ne može sa sigurnošću odrediti je li Betlehem kao Isusovo rodno mjesto stvarno rezultat povijesnog znanja ili više davidovske mesijanaologije. Mnogi autori ne ulaze u tu problematiku; šutke potvrđuju drevnu predaju, utemeljenu na Lukinu i Matejevu izvješću. Švicarski bibličar W. BÜHLMANN u svojoj nedavno objavljenoj knjizi »Jesus, der Mann aus Nazaret« (str. 18–26) tvrdi da nema dostatnih razloga za sumnju u povijesno mjesto Isusova rođenja. U prilog Betlehemu kao pravom Isusovom rodnom mjestu govore slijedeće činjenice: 1. Matej i Luka u zgodama Isusova djetinjstva tvrde neovisno jedan o drugome da se je Isus rodio u Betlehemu spominjući ga sedam puta. 2. Da se je Betlehem kao Isusovo rodno mjesto osporavalo, evanđelisti bi se sigurno u kasnijim dijelovima svog evanđelja osvrnuli na to i svoju tvrdnju iz zgoda Isusova djetinjstva branili. Budući da obojica Betlehem više ne spominju, znak je da Isusovo rodno mjesto nije predstavljalo nikakav problem ni za njih ni za njihove suvremenike. 3. I primjedba Isusovih protivnika iz Ivanova evanđelja: »Ne kaže li Pismo da Krist dolazi iz potomstva Davidova, i to iz Betlehema, mjesta gdje bijaše David?« (Iv 7, 42) ne može se uzeti kao dokaz protiv Isusova porijekla. Isticanje Nazareta u evanđeljima razumljivo je samo po sebi jer je Isus odrastao u njemu. 4. U židovsko–rabinskoj polemici oko Isusa nema nigdje nikakvih tragova koji bi osporavali kršćansku predaju o Betlehemu kao Isusovu rodnom mjestu. 5. Za Betlehem kao Isusovo rodno mjesto govori i lokalna predaja koja seže sve do Justina (oko 165. p. Kr.). Usp. CH. PERROT, *I racconti dell'infanzia di Gesù Mt 1–2/lc 1–2*, Torino 1977, 52 sl.

rekao: »On će me zvati: 'Oče moj! Bože moj i hridi spasa mojega.' A ja ću ga prvorođencem učiniti, najvišim među kraljevima svijeta« (Ps 89, 27 sl). Biblijski pojam »prvorođenač« ne uključuje nužno braću koja bi slijedila nakon njega, nego njegovu posvemašnju pripadnost Bogu, njegovo dostojanstvo i prava.¹⁰ »Povi ga i položi u jaslje jer za njih nije bilo mjesta u svratištu.« Za razliku od Elizabete (Lk 1, 57 sl.), Marija je sama. Prema židovskoj predaji svete su žene u Izraelu rađale bez bolova. Luka ne spominje gdje je Marija rodila Isusa i gdje su bile te jaslje u koje ga je položila. U svratištu nije »jer za njih nije bilo mjesta«, ali ne zato što bi ih vlasnik možda otjerao, nego zato što je bilo prepuno onih koji su išli na popis u Betlehem. Luka rabi isti izraz »κατάλυμα« za svratište kao i za dvoranu Posljednje večere (Lk 22, 11). Svratište je, prema tome, otvoreni prostor, dvorana puna putnika i kao takvo neprikladno za porođaj. To je po svojoj prilici i drugi razlog zašto su Josip i Marija morali potražiti neko drugo mjesto. Našli su ga u špilji. Svratišta su građena često iznad ili blizu špilja. Špilje su služile kao štale. Da su se Josip i Marija sklonili u jednu takvu špilju, odnosno štalu, potvrđuje drevna kršćanska predaja od Justina do Jeronima. Justin je (oko 110.–165.) prvi ustvrdio da se Isus rodio u betlehenskoj špilji i da ga je Marija položila u jaslje.¹¹ Origen (oko 185.–254.) je kao vrsni teolog, istraživač i kritički egzeget proputovao Palestinom posjećujući Isusova mjesta više puta. Oko 248. godine piše da je svatko u okolici Betlehema poznao špilju u kojoj se Isus rodio i jaslje u koje je bio položen; čak su i pogani kazivali svakome tko je želio čuti da se je u spomenutoj špilji rodio Isus kojega kršćani štiju i kojemu se klanjaju.¹² Pseudo-Matejevo evanđelje spominje da je dijete Isus ležalo u jaslama između vola i magarca koji su mu se stalno klanjali.¹³ Jeronim (347.–420.) došavši u Betlehem 385. godine, proživio je u blizini špilje Isusova rođenja oko 35 godina. Imao je prilike upoznati se s drevnim predajama svetih mjesta. Napisao je i poslanicu »O svetim mjestima«. Potvrđuje staru kršćansku predaju o Isusovu rođenju u špilji i činjenicom da je rimski car Hadrijan, nakon što je ugušio Bar Kohbin ustanak 135. p. Kr., dao sagraditi na svim svetim mjestima poganska svetišta, tako da se je od njegovih dana pa do dolaska na vlast

10 Neki protestantski teolozi, pozivajući se na neke tekstove Novog zavjeta (Mk 3, 31; 6, 3; Iv 6, 42; 7, 3; 1Kor 9, 5), smatraju da su Isusovi roditelji Josip i Marija imali osim njega još više sinova i kćeri: P. STUHLMACHER, *Biblische Theologie des Neuen Testaments I, Grundlegung*. Von Jesus zu Paulus, Göttingen 1992, 53; J. BECKER; *Jesus von Nazaret*, Berlin/New York 1996, 25. Istina, sv. Marko spominje poimence četiri Isusova brata: Jakov, Josip, Juda i Šimun i sestre u množini (Mk 6, 3). Postavlja se pitanje jesu li to Marijina djeca i je li Marija osim Isusa imala još djece. Odgovor je negativan, ne samo na temelju tradicije koja od početka zastupa Marijino djevičanstvo nego i na temelju proučavanja što znače »braća i sestre« u Bibliji. Pojam »brat« i »sestra« u hebrejskom i aramejskom imaju šire značenje i obuhvaćaju različite stupnjeve rodbine (Post 11, 27; 13, 8). Nigdje se u Novom zavjetu ne govori da su ta Isusova braća i sestre Marijina djeca. Osim toga Jakov i Josip sinovi su jedne druge Marije, a ne Isusove majke, što je očito iz Mk 15, 40. 47. Usp. J. ERNST, *Das Evangelium nach Markus*, Regensburg 1981, 123–125.

11 S. JUSTINUS, *Dialogus cum Triphone Judeo*, PG 6, 658.

12 ORIGENES, *Contra Celsum*, PG 11, I, 755.

13 E. WEIDINGER, *Die Apokryphen. Verborgene Bücher der Bibel*, Augsburg 1994, 456.

cara Konstantina, gotovo kroz 180 godina, na mjestu uskrsnuća štovao Jupiterov lik, a na stijeni križa mramorni kip Venere. »Betlehem sad naš, i najuzvišenije mjesto svijeta o kojem psalmist pjeva: *Veritas de terra orta est* (Ps 84, 12), zasjenjivao je Thamuzov, tj. Adonisov gaj: a u špilji u kojoj je nekoć Krist kao dijete plakao, oplakivalo se Venerina ljubavnika.«¹⁴ Euzebije Cezarejski (265.–340.), začetnik crkvene povijesti, piše da je car Konstantin (285.–337.) na molbu svoje majke Jelene dao 326. godine nad špiljom sagraditi i ukrasiti velebnu peterobrodnu baziliku.¹⁵ Sveti Jeronim u svojoj božićnoj propovijedi, tumačeći božićno evanđelje (Lk 2, 7–20), tvrdi da se je Isus rodio 25. prosinca, a ne na Bogojavljenje, kako misli Istočna crkva. U isto vrijeme ne može prežaliti što se nisu sačuvale one jaslje u kojima se Isus ležao: »O kad bih mogao vidjeti one jaslje u kojima je Gospodin ležao! Mi kršćani uklanjamo sada donekle zbog časti glinu i postavljamo srebro: ali je meni draže ono što je uklonjeno. Poganstvo cijeni srebro i zlato: kršćanska vjera cijeni one glinene jaslje. Koji je rođen u tim jaslama zazire od zlata i srebra. Ne osuđujem one koji su to učinili iz poštovanja, (a ne osuđujem ni one koji su za hram načinili zlatno posuđe): već se divim Gospodinu, Stvoritelju svijeta, koji se ne rađa usred zlata i srebra nego u glini.«¹⁶ Rađa se u štali da se ispuni proročanstvo proroka Izaije: »Vo poznaje svoga vlasnika, a magarac jaslje gospodareve« (Iz 1, 2), a u blatu — gdje je štala, tu je i blato — da digne one koji su u blatu, ističe Jeronim u istoj propovijedi. Crkva Isusova rođenja stradala je u Samarijanskoj pobuni (527.–529.). Car Justinijan (527.–565.) obnavlja je oko 530. godine. Ona je jedina crkva u Palestini koja se je kroz stoljeća burne povijesti održala do danas. Franjevci su 1717. godine postavili u špilji Isusova rođenja srebrnu zvijezdu s 14 krakova. Time su htjeli naglasiti da je Isus Davidov potomak jer broj 14 je zbir brojeva iz slova Davidova imena. Židovi su koristili slova za brojeve, pa se Davidovo ime pisalo D–V–D što je jednako 4–6–4. Na zvijezdi je latinski natpis: »Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est — Ovdje se od Djevice Marije rodio Isus Krist.«

3.2. *Danas vam se u gradu Davidovu rodio Spasitelj*

Nakon što je Luka u prvom dijelu svoga izvještaja smjestio Isusovo rođenje u vrijeme i prostor, u drugome, glavnome dijelu, koji slušamo također na ponoćki, vodi svoje čitatelje na betlehemsku poljanu k pastirima gdje im anđeo Gospodnji objavljuje tko je to dijete, a anđeoski zbor kozmičko–nebeskom liturgijom njegovo univerzalno značenje za nebo i zemlju, za Boga i ljude. U prikazu prepoznajemo dijelove starozavjetne sheme navještenja: predstavljanje osobe i njezine situacije, ukazanje anđela, strah i zbunjenost dotične osobe, ohrabrenje, poruku, znak i prepoznavanje znaka.

14 HIERONYMUS, Ep. ad Paulinum, PL 22, 58, 581.

15 EUSEBIUS, De vita Constantini. Lib III, 41 sl.; Vidi C. TOMIĆ, *Evanđelja djetinjstva Isusova*, 113 sl.

16 HIERONYMUS, PLS 2, 189; usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska 1995, 245.

Prvi koji su obaviješteni o Isusovu rođenju bili su pastiri. Neki komentatori vide u njima i u kraju gdje su čuvali noćnu stražu kod svojih stada prije svega mesijanski motiv: on podsjeća na Davida kojeg je Bog s tog betlehenskog pašnjaka uzeo od stada i učinio kraljem, o čemu psalmist pjeva: »Izabra Davida, slugu svojega, uze ga od torova ovčjih; odvede ga od ovaca do jilica da pase Jakova, narod njegov, Izraela, baštinu njegovu. I pasao ih je srcem čestitim i brižljivim rukama vodio« (Ps 78, 70–72). Dijete u jaslama je, prema tome, onaj potomak kojega je Bog preko proroka Natana obećao Davidu, da će se roditi od njegova tijela i da će mu utvrditi prijestolje zauvijek (2 Sam 7, 12sl.).¹⁷

Drugi pak vide u pastirima prve predstavnike Isusovih prijatelja iz Lukina evanđelja: malene, siromašne, carinike i grešnike. Pastiri u židovstvu Isusova vremena ne samo da nisu bili u cijeni, nego se na njih s prezirom gledalo kao na kockare, lihvaru, poreznike i carinike. U javnom životu nisu nikada mogli nastupiti kao svjedoci. Njihovo zvanje nije im dopuštalo da pohađaju pouku u sinagogi niti da izvršavaju ritualne obrede, zbog čega su ih farizeji smatrali izgubljenima i bez nade u spasenje. Sumnjičilo ih se da krađu i stoga je bilo zabranjeno od njih kupovati vunu, mlijeko ili mladunčad.¹⁸

Prezreni u očima svijeta postadoše te noći miljenici Božji. Njima, neočekivano i bez ikakvih njihovih zasluga, pristupi anđeo Gospodnji i slava ih Gospodnja obasja. Pojava anđela Gospodnjeg ima apokaliptičko značenje, najavljuje puninu vremena, novi eon na zemlji. Iako Luka ne spominje anđela poimence kao u navještenju Ivanova i Isusova rođenja (Lk 1, 19, 26), neki komentatori misle da se i ovdje radi o anđelu Gabrielu, jer sve što je njemu svojstveno, ovdje se ostvaruje: on je glasnik posljednjeg doba (Dn 8, 17 sl.), ukazuje se miljenicima Božjim (Dn 9, 23, 10, 11, 19) i donosi im radosnu poruku (Lk 1, 19, 28).¹⁹ Ukazanje anđela Gospodnjeg pastirima razlikuje se od svih njegovih prijašnjih ukazanja u povijesti spasenja, bilo da se je radilo o navještenju rođenja kao Jišmaela (Post 16), Samsona (Suci 13), Ivana (Lk 1, 5–25) ili Isusa (Lk 1, 26–38), bilo u povodu prenošenja poruke spasenja Mojsiju (Izl 3, 2–4, 17) ili Gideonu (Suci 6, 11–24). Samo ovdje i nigdje drugdje pojavu anđela prati slava Gospodnja, izvanjski odsjev unutarnje

17 Vidi R. PESCH, *Das Weihnachtsevangelium*, 113; F. KAMPHAUS, *Von der Exegese zur Predigt*, Mainz 21968, 223, 266; G. SCHNEIDER, *Das Evangelium nach Lukas*, 67; H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium I*, 109; A. VÖGTLE, *Was Weihnachten bedeutet*, 88, 119–122; H. Merklein, *Die Jesusgeschichte*, 52; F. Hahn, *Christologische Hoheitstitel*, 269; R. E. BROWN, *The birth of the Messiah*, New York 1977, 425.

18 Vidi J. JEREMIAS, *πρωτην*, THWb VI (1959), 487 sl.; ISTI, *Neutestamentliche Theologie I*, Verkündigung Jesu, Gütersloh 1971, 112; J. ERNST, *Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg 1976, 107; A. Stoeger, *Das Evangelium nach Lukas I*, Düsseldorf 1964, 78; M. GÖRG/B. LANG, *Neues Bibel-Lexikon II*, Benziger 1995, 168; W. KNÖRZER, *Weihnacht I und II* (Lk 2, 1–14, 15–21) u: H. KAHLEFELD (izd.), *Die Episteln und Evangelien der Sonn- und Festtage. Auslegung und Verkündigung. Die Evangelien I*, Frankfurt 1969, 62; J. PERRON, *au fil de l'année: L'évangile. Les dimanches de l'année C*, Paris 1979, 35; A. GEORGE, »Il vous est né aujourd'hui un Sauveur (Lc 2, 1–20), u *Fête de Noël. Assemblies du Seigneur 10*, Cerf 1970, 50–67, ovdje 55; C. GHIDELLI, *Luca*, 89sl.; H. GOLLWITZER, *Die Freude Gottes*, 31.

19 Vidi F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, 124.

Božje biti, odnosno svetosti, znak njegove nazočnosti u događaju Božićne noći. Pojavom slave Bog je potvrđivao svoju nazočnost u Izraelu napose u vrijeme njegova hoda kroz pustinju (Izl 16, 10), na Sinajskom brdu (Izl 24, 16–17), u Šatoru sastanka (Br 14, 10) i u Hramu nakon prijenosa Kovčega Saveza (1Kr 8, 11). Proroci su najavlјivali objavu slave Gospodnje za posljednja vremena: »Otkrit će se tada Slava Jahvina, i svako će je tijelo vidjeti, jer Jahvina su usta govorila« (Iz 40, 5; usp. 60, 1 sl.; Ez 43, 1–12). Isusovim rođenjem proročka obećanja su stvarnost. Obasjani slavom Gospodnjom pastiri se silno prestrašiše, što je redovito popratna pojava u susretu čovjeka s Bogom, odnosno njegovim glasnikom (Iz 6, 5; Dn 8, 17; 10, 7–11; Lk 1, 12. 29). Anđeo Gospodnji pretvorit će svojom porukom njihov strah u veliku radost. Prva je njegova riječ kao i obično u takvim ukazanjima: »Ne bojte se!« — i dodaje odmah razlog zašto da se ne boje: »Jer vam, evo, javlјam blagovijest, veliku radost za sav narod! Danas vam se u gradu Davidovu rodio Spasitelj, koji je Krist Gospodin. I evo vam znaka: naći ćete novorođenče povijeno gdje leži u jaslama« (Lk 2, 10–12).

To je vrhunac božićnog evanđelja, središte zgoda Isusova djetinjstva. Luka, za razliku od Mateja, ne citira doduše nikada izričito Sveto pismo u zgodama Isusova djetinjstva, ali se zato u svakoj od njih nazire svetopisamska podloga koja prožima njegov rječnik, stil i strukturu. Starozavjetni događaji i likovi služe mu kao tipovi kojima osvjetlјuje pojedine zgode i osobe.²⁰ U anđeoskoj poruci pastirima prepoznajemo rječnik proroka Izaije iz babilonskog sužanjstva koji kliče od veselja: »Kako su ljupke noge po gorama glasonoše radosne vijesti koji oglašava mir, nosi sreću, i spasenje naviješta, govoreći Sionu: Bog tvoj kraljuje« (Iz 52, 7). Gledajući iz poukrsne kerigme, Luka prepoznaje u tom »glasonoši radosne vijesti« dijete iz betlehemske štale. Isusovim rođenjem ostvaruje se to »evanđelje« proroka Deuteroizaije.²¹ Upravo je od njega Luka preuzeo i specifičan izraz za »navijestiti ra-

20 Lukin izvještaj o Isusovu djetinjstvu povezan je s rječnikom Starog zavjeta, strukturom i teološkim temama. Rječnik je većinom onakav kakvim su se služila Sedamdesetorica (Septuaginta), što tekstovima daje sakralni karakter. Struktura pojedinih zgoda sazdana je prema starozavjetnim modelima, kao npr. diptih navještenja Ivanova i Isusova rođenja prema modelu navještenja rođenja odnosno poziva Izaka (Post 17–18), Samsona (Suci 13), Gideona (Suci 6), Mojsija (Izl 3–4); diptih pohoda Marije Elizabeti po uzoru na izvještaj o prijenosu Kovčega Gospodnjega u Jeruzalem (2 Sam 6, 2–16), a prikazanje u hramu po uzoru na Samueleovo prikazanje (1 Sam 1, 24–28). Splet svetopisamskih aluzija očituje se u prikazu pojedinih likova: Ivan Krstitelj podsjeća na Samsona (Lk 1, 15. 80 i Suci 13, 14. 25) i na Iliju (Lk 1, 15. 17 i 1 Kr 17, 1; Mal 3, 1. 24), Elizabeta na Saru (Lk 1, 7. 25–37 i Post 18, 11. 14; 21, 6); Marija na kći sionsku o kojoj govore proroci Sefanja (3, 14) i Zaharija (9, 9); Isus na Izaka i novog Emanuela (Lk 1, 31 i 2 Sam 7, 14). Teološke teme dodiruju proročka obećanja koja su se ostvarila u Isusu. Vidi o tome opširnije: H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium I*, 18–25; J. ERNST, *Das Evangelium nach Lukas*, 128–134; R. LAURENTIN, *Structure et théologie de Luc I–II*, Paris 1964, 64–92; CH. PERROT, *I racconti*, 37 sl.; J. RIEDL, *Die Vorgeschichte Jesu*, Stuttgart 1968, 55 sl.; C. TOMIĆ, *Evanđelja djetinjstva Isusova*, Zagreb 1971, 68.

21 H. FREY, *Das Buch der Weltpolitik Gottes. Kapitel 40–55 des Buches Jesaja*, CV, Stuttgart⁷1985, 247 ukazuje na srodnost tog »Evanđelja« proroka Deuteroizaije s Isusovim kasnijim nastupom o blizini Božjeg kraljevstva.

dosnu vijest« (εὐαγγελισμοῖ) kojim se služi u svom evanđelju deset puta i to uvijek, kao i prorok, u glagolskom a ne imeničnom obliku.²² Motiv radosti proteže se kao zlatna nit kroz cijelo njegovo evanđelje, njome ono započinje (Lk 1, 14. 19. 28) i završava (24, 52). Njome će Isus obilježiti početak svog javnog djelovanja. U svom nastupnom govoru u Nazaretu oslanjajući se na proroka Izaiju (Iz 61, 1), reći će da je njegovo poslanje »navijestiti radosnu vijest siromasima« (Lk 4, 18). Velika radost koju anđeo javlja pastirima vrijedi ne samo za njih nego i za sav narod i za sav svijet. O toj sveopćoj radosti govorio je u svoje vrijeme papa Leon Veliki u prvom svom govoru o Isusovu rođenju: »I ne smijemo biti žalosni danas kad slavimo rođendan života. Gospodin je uništio strah od smrti i obradovao nas obećanjem da će nam dati vječni život. I neka se nitko ne izvlači od te radosti. Svi imamo jedan jedini razlog općeg veselja: naš je Gospodin uništio grijeh i smrt i kao što nikoga nije našao bez grijeha, tako je došao da nas sve spasi. Neka se raduje pravednik jer se približuje pobjedi. Neka se veseli i grešnik jer je pozvan na oprostene. Neka kliče od radosti i nekršteni jer je pozvan na život.«²³

A i liturgija Božićne noći upućuje nas da anđeoski proglas promatramo u svjetlu proročanstva proroka Izaije, koje slušamo svake godine na misi ponoćki: »Narod koji je u tmuni hodio svjetlost vidje veliku; one što mrklu zemlju obitavahu svjetlost jarka obasja. Ti si radost umnožio, uvećao veselje, i oni se pred tobom raduju kao što se ljudi raduju žetvi, kao što kliču kad se dijeli plijen. Teški jaram njegov, prečku što mu pleća pritiskaše, šibu njegova goniča slomi kao u dan midjanski. Da, sva bojna obuća, svaki plašt krvlju natopljen, izgorjet će i bit će ognju hrana. Jer, dijete nam se rodilo, sina dobismo; na plećima mu je vlast. Ime mu je: Savjetnik divni, Bog silni, Otac vječni, Knez mironosni. Nadaleko vlast će mu se sterat i miru neće biti kraja nad prijestoljem Davidovim, nad kraljevstvom njegovim: učvrstit će ga i utvrditi u pravu i pravednosti. Od sada i dovijeka učinit će to privržena ljubav Jahve nad Vojskama« (Iz 9, 5–6).²⁴

U tamnim trenucima Izraelove povijesti, u vrijeme asirske okupacije 732. godine pr. Kr., prorok Izaija najavljuje da će »privržena ljubav Jahve nad Vojskama« darovati domu Davidovu sina koji će tamu njegova naroda pretvoriti u svjetlost, tjeskobu i tugu u radost i klicanje, tlačiteljski jaram i šibu slomiti kao u dan midjanski (Su 7), znakove ugnjetavanja — bojnu obuću i plašt natopljen krvlju — spaliti, te vlašću utemeljenoj na pravu i pravdi uspostaviti trajni mir. Imena koja rese sina izdižu ga iznad svakog povijesnog lika. Nijedan Davidovac nije se mogao njima podičiti. Prva tri svojstvena su samo Bogu i izriču odnos između Boga i sina. Bog nikada prije ni kod jednog kralja nije bio tako bliz svome narodu, niti je ijedan

22 Zanimljivo da se Luka služi isključivo glagolom εὐαγγελισμοῖ, Matej i Marko isključivo imenicom εὐαγγέλιον, Ivan pak ni glagolom ni imenicom. Luka izbjegava imenicu po svoj prilici i zbog toga što se u helenističkom svijetu u pluralnom obliku εὐαγγέλια upotrebljavala u carskom kultu.

23 Govor 1 o Rodenju Gospodnjem, 1–3: PL 54, 190–193.

24 R. PESCH, *Das Weihnachtsevangelium*, 114 bilj. 16; R. E. BROWN, *The birth of the Messiah*, 424 sl.; A. FEUILLET, *Jésus et sa mère d'après les récits Lucaniens de l'enfance et d'après saint Jean*, Gabalda⁴1978, 55.

kralj ikada prije bio tako bliz Bogu kao ovaj sin. Četvrto ime odaje njegovu pripadnost Davidovu rodu.²⁵ Proročanstvo proroka Izaije nije se ostvarilo; okupirana područja izraelskog kraljevstva ostala su i dalje pod asirskom vlašću, ali iščekivanje vladara iz Davidove kuće nije prestalo pa čak ni onda kada kraljevstva više nije ni bilo. Izaijina nada pretvorila se u mesijansko iščekivanje koje se je ostvarilo u Lukinu »danas«. ²⁶ »Danas« je više od kronološke oznake. To je teološki pojam kojim se Luka često služi u svom evanđelju bilo da želi istaknuti ispunjenje starozavjetnih obećanja, kao npr.: »Danas se ispunilo ovo Pismo što vam još odzvanja u ušima« (Lk 4, 21), bilo da upozori da je spasenje došlo u ovaj svijet, primjerice kad Isus veli Zakeju: »Danas je došlo spasenje ovoj kući« (Lk 19, 9). Taj »danas« ne prolazi; događa se kad god se navješćuje i sluša ta radosna vijest. Važno je uočiti posvojni dativ u anđeoskoj poruci »vama se rodio«, što znači: on je vaš, za vas se rodio. Kao što je Isus za nas umro, tako se je za nas i rodio. Oslanjajući se na Izaijin tekst, Luka zamjenjuje starozavjetna imena Davidova baštinika »Savjetnik divni, Bog silni, Otac vječni, Knez mironosni« imenima novozavjetne kerigme »Spasitelj, Krist, Gospodin«. ²⁷ Time je anđeoska poruka dosegla svoj vrhunac. Tajna djeteta u jaslama objavljena je svemu svijetu, židovskom i poganskom. Židovskom imenom Krist, što znači Mesija, Davidov potomak koga su proroci najavljivali i stoljeća očekivala. Poganskom svijetu imenima Spasitelj i Gospodin. Helenistički je svijet, kako znamo, nazivao svoje bogove i vladare spasiteljima i gospodarima (1Kor 8, 5sl.), a sada mu je objavljeno da je samo to dijete koje leži u jaslama Spasitelj i Gospodin. To su imena koja se u Starom zavjetu pridijevaju jedino Bogu. Primjenjujući ih ovdje na Isusa u svjetlu poukrsne kerigme, Luka ukazuje na njegovo božansko dostojanstvo.

Netom je anđeo Gospodnji objavio identitet novorođenčeta, pridruži mu se silna nebeska vojska anđela koja u kozmičko–nebeskoj liturgiji slavi ulazak Mesije u ovaj svijet, pjevajući hvalospjev »Slava na visinama Bogu i na zemlji mir ljudima, miljenicima njegovim« (Lk 2, 14). Himan ne izražava želju, nego izriče stvarnost koja je nastala Isusovim rođenjem između Boga i ljudi. Literarno gledano himan

25 Vidi o tome H. WILDBERGER, *Jesaja 1–12*, Neukirchen ²1980, 362–389, ovdje 387; W. A. M. BEUKEN, *Jesaja 1–12*, HThKAT, Freiburg 2003, 233–257, ovdje 252 sl.; O. KAISER, *Der Prophet Jesaja 1–12*, ATD 17, Göttingen 41978, 97–103.

26 Matej vidi da se je proročanstvo proroka Izaije (Iz 8, 23; 9, 1) ispunilo u Isusovu nastupu u onim područjima koja su nekoć bila pod asirskom okupacijom: »Zemlja Zebulonova i zemlja Naftalijeva, Put uz more, s one strane Jordana, Galileja poganska — narod što je sjedio u tmini svjetlost vidje veliku; onima što mrkli kraj smrti obitavah svjetlost jarka osvanu« (Mt 4, 15–16). Luka, iako ne citira kao Matej, vidi ispunjenje Izaijine vizije o trajnom miru na Davidovu prijestolju (Iz 9, 6) u navještenju Isusova rođenja: »On će biti velik i zvat će se Sin Svevišnjega. Njemu će Gospodin Bog dati prijestolje Davida, oca njegova i kraljevat će nad domom Jakovljevim uvijek i njegovu kraljevstvu neće biti kraja« (Lk 1, 32–33). I završne riječi Zaharijina hvalospjeva: »Da obasja one što sjede u tmini i sjeni smrtnoj, da upravi noge naše na put mira« (Lk 1, 79) nagovještaj su ispunjenja Izaijina proročanstva. Vidi o tome: H. WILDBERGER, *Jesaja 1–12*, 389; R. BRAN-DSCHIEDT, *Ein grosses Licht* (Jes 9, 1–6), *TrThZ* 105 (1996), 21–38, ovdje 38.

27 R. E. BROWN, *The birth of the Messiah*, 425; Usp. A. FEUILLET, *Jésus et sa mère*, 55; R. PESCH, *Das Weihnachtsevangelium*, 114 bilj. 16.

je sastavljen od dva stiha u obliku sintetičkog ili dopunskog paralelizma u kojem drugi stih ne dodaje ništa nova prvome, nego samo drugim riječima izriče misao prvog stiha. Prema tome, slava Bogu na visinama je u isto vrijeme mir ljudima na zemlji i obrnuto, mir ljudima na zemlji je slava Bogu na visinama. Mir ljudima na zemlji nije plod njihove »dobre volje«, kako je Vulgata, prema mišljenju mnogih, krivo prevela grčki izraz »ευδοκία«, nego je plod Božje blagohotnosti prema ljudima. Božja slava je objava Božjeg čovjekoljublja po kojemu smo u Božićnoj noći postali miljenici njegovi.²⁸ To je u biti poruka evanđelja s mise ponoćke.

3.3. *Pronađoše Mariju, Josipa i novorođenče*

Na misi zornici slušamo nastavak Lukina evanđelja (Lk 2, 15–20). Nakon odlaska anđela na nebo, pastiri koji su dotle bili samo slušači nebeske objave postaju odjednom veoma aktivni i veoma govorljivi. Prve njihove riječi uzajamni su poticaj: »Hajdemo, dakle, do Betlehema. Pogledajmo što se to dogodilo, događaj koji nam obznani Gospodin« (Lk 2, 15). Pastiri žele vidjeti ono što su čuli i to što prije. Ponuda spasenja ne trpi odgode i zato pohitješe poput Marije Elizabeti (Lk 1, 39). Pronađoše u betlehemsjoj špilji Mariju, Josipa i »novorođenče povijeno gdje leži u jaslama«. Neuobičajen poredak za židovsko poimanje. Iz tog poretka sv. Jeronim ukazuje na Marijino djevičanstvo jer u običnom braku muž se spominje uvijek prije žene.²⁹ Ugledali su znak kako im ga je anđeo prikazao »novorođenče povijeno gdje leži u jaslama«. Trebala je velika vjera da u tom djetetu u povojima prepoznaju onoga koga im je anđeo objavio: Spasitelja, Krista, Gospodina. Malenima Bog daje i tu milost! Pošto pogledaše, povjerovaše, a pošto povjerovaše, stadoše besjediti. Ostvarilo se ono Pavlovo: »Uzvjerovah, zato besjedim« (2 Kor 4, 10). Pastiri postadoše prvi blagovjesnici Božićnog otajstva. Sadržaj njihova pripovijedanja je njihovo iskustvo utemeljeno na Božjoj objavi o tome djetetu. Prvi kojima ispriповjediše ono što im »obznani Gospodin« bili su, iako Luka poimence ne spominje, Marija i Josip. Krug pastirskih slušatelja se širi. Pastiri nastavljaju poslanje anđela Gospodnjeg objavljujući tajnu Božićnog otajstva svima. Luka se sa svojim čitateljima zaustavio na trenutak kod Marije da im pokaže kako treba slušati Božju riječ. Dvije su vrste pastirskih slušatelja: jedni koji su ostali samo kod divljenja onomu što su im pastiri pripovijedali o tome djetetu i Marija koja »u sebi pohranjivaše sve te događaje prebirući ih u svom srcu« (Lk 2, 19).³⁰ Prvi su površni i

28 Vidi J. ERNST, *Das Evangelium nach Lukas*, 109 sl.; F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas*, 127 sl.; H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium I*, 113 sl.; G. SCHNEIDER, *Das Evangelium nach Lukas*, 67.

29 HIERONYMUS, *PLS 2*, 191; usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, 247; J. ERNST, *Das Evangelium nach Lukas*, 111.

30 Vidi L. LeGRAND, *L'évangile aux bergers. Essai sur le genre littéraire de Luc*, II, 8–20, u: *Revue biblique* 1968, 161–187, ovdje 180 sl. upozorio je na grčki veznik »δε« koji doduše povezuje govor o Mariji s prethodnim govorom o onima koji su se divili svemu što su im pastiri pripovijedali o tome djetetu, ali u isto vrijeme ističe i opreku između nje i njih, što nažalost u hrvatskom prijevodu ne dolazi do izražaja jer veznik »δε« nije uopće preveden; Usp. R. E. BROWN, *The birth of the Mes-*

nestalni. Isus će ih kasnije u prispodobi o sijaču usporediti s onima »koji kad čuju s radošću prime Riječ, ali korijena nemaju, ti neko vrijeme povjeruju, a u vrijeme kušnje otpadnu« (Lk 8, 13). Marija pak nije ostala samo kod divljenja onomu što su joj pastiri pripovijedali o njezinu sinu, nego je to pohranila u svom srcu, povezujući i uspoređujući s onim što je otprije čula od anđela Gabrijela kod navještenja, od Elizabete kod pohoda i ovdje sada od pastira. Marija je uzor onih »koji u plemenitu i dobrom srcu slušaju Riječ, zadrže je i donose rod u ustrajnosti« (Lk 8, 15). Takve će Isus kasnije nazvati blaženima (Lk 11, 28).

Pokazavši na primjeru Marije kako treba slušati Božju riječ, Luka sa svojim čitateljima sustiže ponovno pastire koji se »slaveći i hvaleći Boga za sve što su čuli i vidjeli« vraćaju svome stadu (Lk 2, 20). Luka se definitivno oprašta od njih usvojivši njihov liturgijski slavopoj Bogu, što odzvanja kroz cijelo njegovo evanđelje s usana onih na kojima je Bog proslavio svoje milosrđe po Isusu Kristu (Lk 2, 28. 38; 5, 26; 7, 16; 13, 13; 17, 15; 18, 43; 19, 37; 23, 47; 24, 53). Luka želi da se i njegovi slušatelji pridruže tomu anđeosko–pastirskom zboru.

3.4. *I Riječ tijelom postade i nastani se među nama*

Na dnevnoj misi slušamo svake godine Ivanov izvještaj o utjelovljenju i rođenju Sina Božjega. To je posljednji biblijski osvrt na Božićno otajstvo. U njemu nema nikakvog božićnog nakita, nego je on gola istina: »I Riječ tijelom postade i nastani se među nama i vidjesmo slavu njegovu — slavu koju ima kao Jedinorođenac od Oca — pun milosti i istine« (Iv 1, 14). Zanimljivo je usporediti taj posljednji novozavjetni osvrt na Božićno otajstvo s prvim koji donosi sv. Pavao u poslanici Galaćanima, a glasi: »A kada dođe punina vremena, odasla Bog Sina svoga: od žene bi rođen, Zakonu podložan da podložnike Zakona otkupi, te primimo posinstvo« (Gal 4, 4 sl.). Nijedan od njih ne spominje anđele, pastire, štalicu, jaslje, pa čak ni ime žene od koje je Isus rođen, nego samo potresnu istinu utjelovljenja Sina Božjega. Kao da nam žele reći: Otklonite od Božića sve kulise i sav nakit, zaustavite se pred potresnom činjenicom da je Bog postao čovjekom radi nas ljudi i radi našega spasenja.

3.5. *Gdje je taj novorođeni kralj židovski?*

Svetkovina Bogojavljenja spada u Božićno otajstvo. Ima sličnu povijest kao i Božić. Nastaje sredinom 4. stoljeća na Istoku kao odgovor na poganski kult. U Egiptu se u noći od 5. na 6. siječnja slavilo rođenje boga sunca Aiona od djevice Kore, štovalo se rijeku Nil, svečano se crpla voda s uvjerenjem da će te noći neki izvori mjesto vodom provreti vinom. Egipatska crkva usvaja taj datum i daje mu kršćanski sadržaj; uvodi blagdan Isusova rođenja i spominje se prvog čuda u Kani Galilejskoj. Iz Egipta se taj blagdan širi po drugim kršćanskim krajevima s različitim sadržajem. U Jeruzalemu se slavi 5./6. siječnja samo Isusovo rođenje i to

siah, 428 sl.; A. VÖGTLE, Was Weihnachten bedeutet, 138 sl.; A. FEUILLET, Jésus et sa mère, 81 sl.

noću u Betlehemu. Na Cipru rođenje, pohod mudraca i svadba u Kani. U Galiji i Španjolskoj rođenje, krštenje na Jordanu i svadba u Kani Galilejskoj. Kad je Rim u 5. stoljeću preuzeo taj blagdan s Istoka, učinio je od njega tri blagdana: 6. siječnja blagdan Bogojavljenja, odnosno pohod triju mudraca, u nedjelju nakon toga blagdan Isusova krštenja te druge nedjelje po Božiću blagdan svadbe u Kani Galilejskoj.³¹ Svetkovina s dva imena. Ukoliko se gleda s Božje strane, tj. na objavu Božje slave u Isusu Kristu, onda se zove Bogojavljenje; ukoliko pak s ljudske strane, na reakciju ljudi na Božje objavljenje, onda se može zvati svetkovinom Triju kraljeva. Pod tim imenom prevladala je u germanskom svijetu nakon prijenosa navodno njihovih relikvija iz Milana u Köln u 12. stoljeću.

U središtu Matejeva evanđelja koje slušamo svake godine na tu svetkovinu radosna je vijest o »novorođenom Kralju židovskom«, tj. o Mesiji (Mt 2, 2). Matej ocrta reakciju ljudi na tu vijest: jedni su ga tražili da mu se poklone, drugi da ga pogube, a trećima nije bilo ni stalo da ga traže. Čitatelj, odnosno slušatelj je pozvan da se i sam uputi u potragu za novorođenim kraljem židovskim, za Mesijom, da ga pronađe i da mu se poput mudraca pokloni.

3.5.1. *Odgovor mudraca s Istoka*

Prema staroj predaji trojica mudraca s Istoka, po svojoj prilici babilonski astrolozi iz svećeničko–učeničkih krugova, predstavnici su svih bogotražitelja kroz povijest, zastupnici poganskog svijeta, napose onih velikana duha i uma koji su ponirali u bit stvari i događaja da u njima otkriju Božje tragove u ovom našem svijetu. Dolaze u Jeruzalem tražeći Mesiju da mu se poklone. Umjetnici će ih na svojim platnima kroz povijest predstavljati kao zastupnike crne, žute i bijele rase, u mladenačkoj, muževnoj i poodmakloj dobi, želeći time naglasiti univerzalno značenje Isusova rođenja za sve ljude svih rasa i svake dobi.³² U njima se ostvaruje vizija proroka Izaije kad veli: »K tvojoj svjetlosti koračaju narodi, i kraljevi k istoku tvoga sjaja« (Iz 60, 3). Obasjani svjetlom čudesne zvijezde uputili su se prema Jeruzalemu da traže onoga koji ima doći ne samo za Izrael nego i za sve narode, jer u njemu je, kako veli Pavao citirajući Izaiju »nada narodima« (Rim 15, 12). Vjerovali su da svaki čovjek, pa i narod, ima svoju zvijezdu i što je osoba značajnija to je zvijezda sjajnija. Astrolozi, poput Keplera, misle da bi ta čudesna zvijezda bila »coniunctio magna«, velika konjunkcija koja se 7. god. pr. Kr. zbila između planeta Jupitra i Saturna u zviježđu Riba, o čemu svjedoči i glinena pločica glasovite babilonske astrološke škole u Siparu na Eufratu, ispisana novobabilonskim klinastim pismom, objavljena prvi put 1925. god. Babilonci su u planetu Jupiteru vidjeli zvijezdu kralja svijeta, Saturn je zvijezda Sirije odnosno Palestine, a zvijezde riba

31 Vidi M. KUNZLER, *Die Liturgie der Kirche*, Paderborn 1995, 608 sl.; F. KAMPHAU, *Von der Exegese zur Predigt*, 280; H. KAHLEFELD, *Betlehem. Gedanken um die weihnachtlichen Evangelien*, Frankfurt ²1977, 59 sl.

32 Usp. K. STOCK, *Jesus — Kündler der Seligkeit. Betrachtungen zum Matthäusevangelium*, Innsbruck 1986, 18.

znak posljednjeg doba. Iz nastale konjunkcije mogli su zaključiti da se rodio kralj svijeta, i to u Palestini, i da s njim započinje posljednje doba.³³

Vođeni svjetlom te zvijezde došli su u Jeruzalem raspitujući se: »Gdje je taj novorođeni kralj židovski? Vidjesmo gdje izlazi zvijezda njegova pa mu se dođo-smo pokloniti« (Mt 2, 2).

3.5.2. *Odgovor Heroda*

»Kad to doču kralj Herod, uznemiri se on i sav Jeruzalem s njime« (Mt 2, 3). Zašto se je Herod uplašio na vijest da se je rodio kralj židovski, tj. Mesija? I tko je zapravo Herod? Idumejac, arapskog porijekla, kralj židovski po milosti rimskog cara, od Židova neprihvaćen — iako se upisao u povijest velikih graditelja i obnovitelja zemlje zbog čega je dobio nadimak Herod Veliki (37.–4. pr. Kr.), jedan od najokrutnijih tiranina starog svijeta. Imao je deset žena. Od njih osam imao je devet sinova i pet kćeri. Iz straha za svoje prijestolje istrijebio je kraljevsku dinastiju svoje žene Mariamne Hasmonejke. Godine 29. oklevetala ju je njegova sestra Salome da ima ljubavnika; dao je ubiti i njega i nju. Josip Flavije piše da je išla u smrt bez straha, ne promijenivši ni boju lica, pokazavši tako i u posljednjim časovima ponos svoga roda.³⁴ Njezina brata, Velikog svećenika Aristobula, dao je utopiti u svom bazenu u Jerihonu i nakon toga mu je spremio veličanstveni sprovod na kojem je perfidno glasno plakao. Dva sina koja je imao s njom, Aleksandra i Aristobula, školovane u Rimu, optužene zbog navodne urote, dao je oko 7. god. pogubiti skupa s onima koji su ih optužili i s 300 vojnika koji su žalili za njima. Kad je car August to čuo, rekao je da bi radije bio Herodova svinja (hys), nego Herodov sin (hyos). Potkraj života zapovjedio je svojoj sestri Salomi da na dan njegove smrti skupi petnaest tisuća uglednih Židova na jerihonski stadion i da ih pobije — kako bi toga dana proplakala cijela zemlja i nitko se ne bi mogao radovati njegovoj smrti. Pet dana prije svoje smrti daje ubiti sina Antipatra od žene Doris. Skupinu farizeja koja je širila glas u njegovoj obitelji o dolasku Mesije dao je pobiti. U takvom svijetu zlobe, mržnje i nasilja u Herodovo vrijeme rađa se u Betlehemu Isus Krist. Nikakvo čudo da se je taj i takav diktator uplašio kad su mudraci s Istoka došli u Jeruzalem da traže novorođenoga kralja židovskoga — Mesiju—da mu se poklone.³⁵

3.5.3. *Odgovor svećenika i pismoznanaca*

Herod sazva odmah glavare svećeničke i pismoznance pa ih ispitivaše gdje se ima roditi Mesija. Upućeni u Pisma, ukazuju na proročanstvo proroka Miheja koji je sredinom 8. stoljeća pr. Kr. najavio da će se Mesija roditi u Betlehemu (Mih 5,

33 Vidi o tome W. TRILLING, *Fragen zur Geschichtlichkeit Jesu*, 74 sl.; G. KROLL, *Auf den Spuren Jesu*, Innsbruck¹⁰1988, 63–68.

34 Vidi J. FLAVIUS, *Die Jüdischen Alterthümer*, Köln 1853, XV, 7, 5, ; usp. G. KROLL, *Auf den Spuren Jesu*, 63.

35 Vidi o svemu opširnije G. KROLL, *Auf den Spuren Jesu*, 52–63.

1 sl.). Službeni Izrael, glavari svećenički i pismoznanci, koji će kasnije u Isusovoj mucii odigrati presudnu ulogu, znaju sve i druge upućuju, a sami ne idu u Betlehem. Ovdje se pokazuje ono što su Luka i Ivan svaki na svoj način rekli — da je Isus od početka neprihvaćen u svome narodu. »K svojima dođe i njegovi ga ne primiše, a onima koji ga primiše podade moć da postanu djeca Božja« (Iv 1, 11; Lk 2, 7). Herod zlobno dozva mudrace, razazna od njih vrijeme kad se zvijezda pojavila, posla ih u Betlehem da izvide, pa neka mu jave da i on dođe da se pokloni. Mudraci razočarani nad onim što su doživjeli u Jeruzalemu krenuše put Betlehema i »zvijezda kojoj vidješe izlazak išaše pred njima sve dok ne stiže i zaustavi se povrh mjesta gdje bijaše dijete« (Mt 2, 9). Ono što su pastirima u Lukinu evanđelju anđeli koji su im najavili veliku radost jer im se rodio Spasitelj, to je mudracima u Matejevu evanđelju zvijezda koja ih je dovela k izvoru radosti. I ugledavši je, »obradovaše se radošću veoma velikom« bilježi sv. Matej (Mt 2, 10). To je radost ispunjenih želja, čežnji i napornog traganja. Našli su »dijete s Marijom, majkom njegovom«, a zvijezda njihove vjere otkrila im je u tom djetetu Spasitelja svijeta. U liku djeteta prepoznali su Sina Božjega, što su potvrdili padom ničice i poklonom³⁶ te darovima kojima ga obdariše zlatom kao kralja, tamjanom kao Boga, smirnom ukazujući na njegov ukop³⁷. Zauzvrat dobili su svjetlo da se vrate drugim putem u svoju zemlju, a to znači postali su drugi ljudi, svjedoci svega onoga što su čuli i vidjeli.

3.5.4. *Bijeg u Egipat*

Nakon što su mudraci otišli, anđeo se Gospodnji javi Josipu u snu i reče mu: »Ustani, uzmi dijete i majku njegovu te bježi u Egipat i ostani ondje dok ti ne rekнем jer će Herod tražiti dijete da ga pogubi« (Mt 2, 13). Matej promatra bijeg i povratak prvih novozavjetnih izbjeglica pod dvostrukim vidikom: horizontalnim i vertikalnim. Horizontalni je uvjetovan Herodovom zlobom i nakanom da pogubi dijete, a vertikalni je ispunjenje Božjih planova i svega onoga što je Bog navijestio po prorocima. Stoga Matej završava izvještaj o bijegu i povratku riječima Sv. pisma: to se dogodilo, »da se ispuni što Gospodin reče po proroku« (2, 15. 23).

Ustani... bježi... ostani dok ti ne rekнем! Koliko se puta taj Božji nalog u povijesti čuo i ponovio! Koliko se je naših obitelji proteklih godina prepoznalo u tim betlehemske izbjeglicama! Koliko je njih s vrećicom u ruci moralo napustiti svoj dom, sav životni imetak i krenuti u tuđu zemlju, u nesigurnost! Kolikogod taj Božji nalog bio bolan, toliko je ipak i utješšan. U njemu se nazire Božje vodstvo i jamstvo da sam ide s izbjeglicama u izgnanstvo, što se vidi iz onih riječi »ostani dok ti ne rekнем«. Nići povijesti i sudbine ljudi u zadnjoj liniji u njegovim su rukama. »On

36 U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, 120: podsjeća da se glagolom »προσκυνω« (pokloniti se) u grčkom svijetu iskazuje čin poštovanja prema bogovima, u orijentalnom i prema velikim ljudima. U Matejevu evanđelju to je gesta koja se iskazuju isključivo Isusu, a to čine oni koji od njega traže pomoć (Mt 8, 2; 9, 18; 15, 25), učenici ispovijedajući svoju vjeru u njegovo bogosinovstvo (14, 33), žene pred uskrsnulim (28, 9) i jedanaestorica prije njegova Uzašašća (28, 17).

37 Usp. U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus*, 121.

ustane, uzme noću dijete i majku njegovu te krene u Egipat« (2, 14). Josip je čovjek na kojega se Bog oslonio, povjerio mu brigu za svoga Sina i njegovu majku. U njihovom okružju razvio se u velikog oslušivača Božje riječi; i kad spava, čuje, i kad čuje, djeluje, a kad djeluje, vjeruje. Bez oklijevanja i propitivanja kreće noću na put u Egipat. Egipat će Izrael u svojoj povijesti doživjeti kao utočište i kao ropstvo. Kroz sve to prolazi po Božjem planu »novi Izrael« u liku Isusa Krista. Njegov silazak u Egipat nastavak je najprije onog izlaska i silaska iz slave koju je imao kod Oca od prije postanka svijeta: »On, trajni lik Božji, nije se kao plijena držao svoje jednakosti s Bogom, nego sam sebe oplijeni, uzevši lik sluge, postavši ljudima sličan; obličjem čovjeku nalik, ponizi sam sebe, poslušan do smrti, smrti na križu« (Fil 2, 6–8). Svojim silaskom u našu povijest Isus je sve iskusio osim grijeha, da bi u svemu postao braći sličan i u čemu je iskušan trpio, iskušavanima mogao pomoći kako veli pisac Hebrejima (Hebr 2 17–18). Od svog početka slijedi tragove povijesti svoga naroda, da ih očisti, posveti i k punini dovede. Njegov bijeg u Egipat podsjeća na Abrahamov (Post 12), Jakovljevi (Post 46, 2–5) i Mojsijev silazak u Egipat. Kao što je Bog nekoć u noćnom viđenju naredio patrijarhu Jakovu, ugroženom od gladi, da se ne boji sići u Egipat jer će on sići s njime, učiniti ga velikim narodom i natrag ga vratiti, tako isto naređuje sada i Josipu da side s Isusom i njegovom majkom i da će ih on natrag vratiti. Izgnanstvo u Egiptu trajalo je prema nekima oko tri godine. U međuvremenu Herod je dao »poubijati sve dječake u Betlehemu i po svoj okolici, od dvije godine naniže — prema vremenu što ga razazna od mudraca« (Mt 2, 16). Nakon Herodove smrti 4. godine pr. Kr. anđeo se Gospodnji javlja Josipu na isti način kao prije i naređuje mu da uzme dijete i majku njegovu i da se vrati u zemlju izraelsku, »jer su umrli oni koji su djetetu o glavi radili« (2, 20). Gotovo istim riječima Bog naređuje Mojsiju da se vrati u Egipat nakon što je umro faraon koji mu je smrću prijetio i da izvede narod iz egipatskog ropstva: »Vrati se u Egipat, jer su pomrli svi ljudi koji su tražili tvoj život« (Izl 4, 19). Matej vidi u Isusu novog Mojsija koji će izbaviti narod svoj od većeg tiranina nego što je faraon, a to je razorna moć grijeha i smrti. Po povratku iz izgnanstva Josip se nije nastanio u Judeji zbog straha od Herodova sina Arhelaja, nego u Galileji, u gradu Nazaretu, da bi se ispunilo pismo: »Zvat će se Nazarećanin.« U izboru Galileje nazire se Isusov program za kasnije javno djelovanje. Galileja je polupoganska, od Židova prezrena, iz koje po njihovu mišljenju ne dolazi prorok, a pogotovo ne Mesija (Iv 7, 41). Nazaret je simbol neznatnosti iz kojeg prema židovskom shvaćanju ništa dobra ne može doći (Iv 1, 46). Isus će po planu Božjem izabrati upravo Galileju za početak svog javnog djelovanja, da bi se ispunilo proročanstvo proroka Izaije: »Zemlja Zebulonova i zemlja Naftalijeva, Put uz more, s one strane Jordana, Galileja poganska, narod što je sjedio u tmni svjetlost vidje veliku; onima što mrkli kraj smrti obitavahu svjetlost jarka osvanu« (Mt 4, 15–16). Isus se, dakle, na početku svoga života vraća iz Egipta u Galileju, da bi se na kraju, nakon što je prošao tragovima povijesti svoga naroda kroz »crveno more« ljudske zlobe, patnje, boli i smrti, vratio kao pobjednik ponovno u Egipat, tj. u cijeli svijet po poslanju svojih učenika, čime Matej završava svoje evanđelje: »Dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji! Pođite dakle i učinite mojim učenicima sve narode krsteći

ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga i učeći ih čuvati sve što sam vam zapovjedio! I evo, ja sam s vama u sve dane — do svršetka svijeta» (Mt 28, 18–20). Matej je Božićnim i Uskrsnim otajstvom uokvirio svoje evanđelje: S nama Bog u sve dane — do svršetka svijeta.

THE MYSTERY OF CHRISTMAS — HISTORY AND MEANING

Marko MATIĆ

Summary

The author proceeds from the fact that the liturgical year revolves around two principal feasts of our Catholic faith, Easter and Christmas, and demonstrates that in the first millennium of Christianity Easter took precedence both in the liturgy and in the consciousness of the believer; in the second millennium, however, this was the case only with the liturgy, while in the consciousness of the believer Christmas prevailed. Furthermore, the author speaks of the historical reasons for the feastday of Christmas which prompted the Church to celebrate December 25 with three Masses.

Following this historical survey, the author discusses the message of the mystery of the Incarnation with reference to the Christmas Gospels, thus endeavouring to illuminate the mystery of the newborn babe in the manger and its universal significance for heaven and earth, for God and men. As the feast of the Epiphany is contained in the Christmas mystery, the author makes references to the history and message of this feastday as well, and lays particular emphasis on men's threefold reaction to its message.